

לשוננו לעם

עורכים: ע' איתן ומ' מדן

כרך ל, תשלי"ט

האקדמיה ללשון העברית
מוגן בזכויות יוצרים

שמות במשקלי קטלות, קטילה, קטילות

(המשך)

ב. ק ט י ל ה

13. אָ ס י פּ ה (= פטירה)

על אָ ס י פּ ת ... אקונן: לונדון, גסטר, Or. 10481 (קינה). הניקוד בחירק בשימושה זה של התיבה צמת, פנראה, לשם בידולה מ"אספה"²³.

14. אָ ר י כּ ה (= התארכות?)

ברבות הרגעים ... בְּאָרִיכַת הימים: לונדון Or. 5557 M/9. לאבן-שושן מובאה אחת מקהלת רפה זו: טובה היא האריכה שהאריך ר' יהושע עם עקילס הגר, (אבן-שושן: אורך רוח, סבלנות). הצירוף "אריכות ימים" בהוראת 'חיים ארוכים' מצוי בתלמוד. ומשמש פביטוי ברכה בפני יהודי מרוקו, ניגודה של "קצרות שנים". ראה לעיל).

15. דְּלִיקָה (= הדלקה)

חוק דְּלִיקַת נר: אוקספורד Can. Or. 24 (מחזור ספרדי), עמ' 124.

23. ראה אבינרי, היכל המשקלים, עמ' 257.

המילונים מצטטים "דליקת נרות", מעבודת יוה"כ של יוסי בן יוסי (אתה פוננת) = 'בעירה'. וכן ציטט אבינרי ממדרש תנחומא וממדרש במדבר רפה באותה הוראה²⁴.

16. יְלִידָה

פנגד ילידתו: בראשית רבא, מהדורת מירקין, פרך ד', עמ' 259 (שיטה חדשה, "נדפס בוּינציה עם סדר משפטי שבועות לרפנו האי גאון ז"ל"). עד פה הובאה דוגמה אחת במילונים מהדיואן של שמואל הנגיד. ראה ישינה.

17. יְרִידָה

מתודה אני . . . בכפיפת קומה בירידת ראש: לונדון Or. 5557 /22 (נסים הבבלי).

הוראתו פאן היא 'בראש מורד', כהוראת הצירופים האחרים בוּידי זה: בכפיפת קומה = 'בקומה כפופה' וכיו"ב.

18. יְשִׁינָה

המתיר כבלי ישינה המשמרני . . . : T-S 8. H. 9/8
ברוך . . . המתיר כבלי ישינה . : T-S 8. H. 11/6
התיבות ילידה וישינה שונות מן המקובל הן במקרא והן בלשון חז"ל לפי מסורות שבכתב ושבע"פ (לְדָה, יְשִׁינָה), אע"פ ששתיהן משורשי פ"י, ולא נודעו עד פה במילונים²⁵. אולם

24. גנוים מגולים.

25. השוה ח' ילון. מבוא לניקוד המשנה, עמ' 57.

לאחרונה כבר נידונו תיבות דומות מלשון חז"ל: יסיכה²⁶, יעידת
עד, ושיחת הילדים (משורשי עו"י)²⁷.

19. סְבִיבָה (= הקפה בשמחת תורה)
ל ס ב י ב ה ראשונה ... ל ס ב י ב ה שניה ... וכו':
ספר שבחות ושירים כמנהג אנשי שינגילי בקוגין (אוקספורד
1189, הועתק בשנת 1956, עמ' 57–60) וכן בספר תפילות
קוגין, דפוס אמסטרדם תקיז.
המילונים מצטטים "סביבה" ממשנת המידות בהוראת
'היקף (מעגל)' ומהרמב"ם בהוראת 'סיבוב, הקפה'²⁸.

20. עֵמֶיךָ ה
בתפילה "ישמח משה" הנאמרת בעמידה של שחרית של
שבת גורסים כל המנהגים (אשכנז, ספרדים, איטליה ותימן):
" ... כליל תפארת בראשו נתת בעָמְדוֹ לפניך על הר
סיני ... ". אולם בסידורים קדומים שבכתבי־יד אנו מוצאים:
... בעמידתו לפניך ... פך היא הגרסה בסידור רס"ג,
בסידור ר' שלמה מסג'למסה (אוקספורד 262, POC), בקטע
מסידור מזרחי לונדון Or. 2743 וכן בקטעי גניזה רבים, למשל
T-S 8. H. 23/10; T-S N.S.: 'קימבריג'.

26. מ' בר-אשר, לשוננו מ"א (תשל"ז), עמ' 84–88.

27. ש' שרביט, לשוננו מ"א (תשל"ז), עמ' 302.

28. אבינרי גוזר סביבה מ"סביבות" המקראית, בניגוד לדעה הרווחת

ש"סביבות" היא ריבוי של סביב. ראה היכל המשקלים, עמ' 256.

115.56; 120.113; 121.9; 121.113; 123.127; 139.7;
.150.9; 153.4; 155.1; 271.49

נוסח זה הולם את לשון־חכמים, שבה נעלם השימוש
במקור הנטוי, ונתפשט השימוש בשמות־פעולה פתחליף שלו
במבנים מסוימים.

תפילה זו אינה אלא שריד של קרובה מתקופת התלמוד או
מראשית תקופת הגאונים²⁹. ואכן גם בפיוט נפוץ השימוש
בצורה "עמידה", כגון: ראה עמדתנו דלים ורקים (בערבית
ליום הכפורים. פיוט של יוסי בן יוסי); אעמוד כעמדת משה
לפני הצור... פעמדת אהרן לפני לפני...
וכעמדתו לכפר על העם... (וידי גדול לר' יצחק בן הרב
ר' ישראל — מחזור ספרדי ליום הכפורים, עמ' 151); וישראל
על עמדתם (סדר עבודה לר' אברהם בן־עזרא "אשרי עין
ראתה...")³⁰.

21. רְבִיצָה (= המקום שבו שוכנים/שוכבים)

תהא ברביצת הצדיקים ובמחיצת החסידים בגן עדן:
סידור פרסי (טל, 223).

שם־הפעולה רביצה הוא תלמודי: נגיעה נשיכה רביצה
ובעיטה (בבא קמא ב ע"ב), אך הוא חל על בעלי־חיים בלבד.

22. רְתִיצָה

בסימני הסדר של ההגדה של פסח מקובל הנוסח: מגיד

29. ראה א' מירסקי, סיני נו (תשכ"ה), עמ' קכז-קלב.

30. על פי תפאל קדמונים, עמ' קמז.

רחצה³⁰ מוציא מצה. בכ"י לונדון Or. 2772 (אשפנז, המאה הי"ד) הנוסח הוא: מגיד רְחִיצָה מוציא מצה. ואמנם הצורה רְחִיצָה בהוראת 'רחיצה' מצויה רק כאן (בשה"ש שתי פעמים בהוראת 'מקום הרחיצה'), שפן במקרא תמיד "לְרַחֲצָה" — צורת מקור מוארך³¹. מקטעי גניזה להגדה של פסח אנו למדים, שהיו מקומות, שנהגו בהם לברך על נטילת ידיים ראשונה בסדר: ... על רחיצת ידיים³².

ש ו ר ש י ל " י

23. פ י כ י י ה

לקול בְּכִיתוֹ עמדה: לונדון Add. 27.205 (סליחות, גרמניה 1180)³³.

בְּבִכָּה קדמתי: לונדון, גניזה K. 33 Or. 5557. אתמיד בביכיה: קימבריג' T-S H. 14/38 (קינה לט' באב).

געו בְּבִכָּה: מנורת המאור טו, לא, קפג, רב. .
ב' בְּכִיּוֹת: מנורת המאור קצו.
ומצויה הצורה בפיוטים שונים בתפילות, אף במהדורות

30א. [ברוב ההגדות שבדפוס רְחִיצָה במקמץ; באחרות רְחִיצָה בפתח].

31. וכך, כנראה, גם המובא מסידור רס"ג (עמ' קסג): וכיור לרחצת יד ורגל. וראה הערת טור סיני לערך רחצה במילון בן-יהודה.
32. ראה, למשל, א' פשר, הגדה שלמה, ירושלים תשכ"ח, עמ' צד-צה.

33. ראה דוגמאות נוספות ממחזורים אשפנזיים קדומים אצל א' אלדר, מסורת הקריאה, עמ' 279.

הדפוס, כגון: יהי רצון מפניך שזמע קול בְּכִוֹת שתשים
דמעוֹתֵינוּ...³⁴. בן־יהודה הבחין בין בְּכָה, המשמשת כשם־
פעולה (והביא מן התלמוד והמדרשים), לבין בְּכָה, המשמשת
כשם (וברבים: בְּכִוֹת) וציטט מן השירה והפיוט³⁵. ראה גיעיה.

24. גיעיה

ואקוֹנן בגיעיה: קימבריג' T-S H. 14/38 (קינה לט'
באב).

גיעית נאנחים (עמ' 18), געית קולינו (עמ' 20),
גיעיותינו יהו נקשבים (עמ' 20): לונדון Add. 27205
(סליחות, גרמניה 1180)³⁶. בן־יהודה הבחין בין גְעִיה המשמשת
כשם־פעולה (מובאה אחת מתנא דבי אליהו), לבין גְעִיה
המשמשת כשם (וברבים: געיות) — כשם כללי, או כשם המתג
שלפני שוא בטקסט המקראי³⁷.

ובכן, האם בְּכָה נוצרה מבכי המקראית, וגיעייה מגעי על
דרך שְׁבִי? — שְׁבִי? ושמא גְעִיה < גיעייה, בְּכִייה < ביכייה

34. ד' גולדשמידט ניקד, נגד מסורות אלה, בכ"ף חרוקה: סליחות
כמנהג פולין, סימן פ"ב. אבל במהדורתו לספר הקינות, סימן ו' הוא ניקד: עד
אנה בְּכָה בציון.

35. אבן־שושן הביא בראש הערך את שני הניקודים. הוא לא הביא
צורות ריבוי.

36. ראה דוגמאות נוספות ממחזורים אשכנזיים קדומים אצל א'
אלדר, מסורת הקריאה, עמ' 391.

37. אבל שתיים מדוגמאותיו הוא ניקד בתוך הערך בגימ"ל חרוקה,
אבן־שושן הפריד בין השמות (כ"ף חרוקה) לבין שם הטעם (גימ"ל פתוחה).

עניין פֿונטי הווא, כּדרך שאירע ב"קיריית (שמע)", פּירייה וריבייה וכיו"ב? אם כן, שׁוב אין לתלות את השינוי בּסמיכות לרי"ש ׀וקא!³⁸

ראוי להזכיר כאן שם נוסף מגזרת ל"י בעל התחילית מ"ם, שׁבו אפשר שמצינו תּופעה הפוכה: מְחִיָּה (כך בראשית מה, ה; מפות ב, ו). והנה מצאתי במחזור איטלקי (ברטינורו 1390), לונדון Or. 2736, עמ' 18: די מְחִיָּתָה. ובמחזור גרמני (משנת 1349), לונדון Add. 10456, עמ' 18: גרע חמש שנים מְמִיָּתָו.

25. עלייה

עֲלִיַּית שבטים: לונדון Or. 2735 (מחזור, גרמניה, מאה י"ד) עמ' 148; לונדון Add. 1176 (מחזור אשכנזי), עמ' 394.³⁹ מסורת קריאה זו ידועה לנו מפי"י קויפמן למשנה, פגון: ספק ירידתו טמא(ין) וספק עֲלִיַּיתו טהור(ין) (טהרות ד, ח). ועוד שמונה פעמים⁴⁰. לא כן כ"י פרמה: ... ודרך עלייה טהורים, שלא כדרך עלייתן (שקלים ח, ב).

26. ענייה

סודרת עֲנִיַּיה הלל: לונדון Add. 27086 (מחזור, גרמניה,

38. ראה י' קוטשר, ספר חנוך ילון, רמת-גן תשכ"ג, עמ' 275.

39. ראה דוגמאות נוספות ממחזורים אשכנזיים: אלדר, מסורת ה, עמ'

308.

40. י' קוטשר משער, שתיבה זו לא נשקלה במשקל קטיגה משום

שהוא היה 'תפוס' בתיבה המקראית עלייה (=קומה). מחקרים בדקדוק, עמ'

57; 60.

מאה י"ד), עמ' 115. עֲנִיית קול אחד: לונדון 668 (Or. 42) (מחזור, גרמניה, מאות יג-יד), עמ' 14. בזכר עֲנִיית מוריד, בזכר עֲנִיית ים סוף: אוקספורד 2736 (C. 20), עמ' 4134.⁴¹
 מסורת קריאה זו ידועה לנו מפ"י קויפמן למשנה, פגון: מה עֲנִייה אמורה להלן בלשון הקודש... (סוטה ז, ג). אפשר שתיבה זו לא נשקלה במשקל קְטִיָּה, פדי ליצור בידול מורפולוגי בינה לבין "עֲנִייה" (= נקבה של עֲנִי), אולם בכ"י קויפמן גופו אנו מוצאים: אלמנה בין שהיא עֲנִייה ובין שהיא עשירה (ב"מ ט, יג) לצד עֲנִייה (קידושין ג, ה שתי פעמים)⁴².

27. ת ח י י ה

ונעיר פאן על משקלה של התיבה המשנאית תחיייה בשל שורשה והדמיון במשקלה. כבר אסף ילון את מסורות הקריאה של תיבה זו⁴³, ואחרים השלימו ממקורות נוספים⁴⁴. עד פה נמצא, שהקריאה תְּחַיֶּיה ידועה מפה"י למשנה (קויפמן, פרמה, פריס), מהמסורת הבבלית, מהמסורת התימנית, מפיוטי ינני ומקטעי פיוט בניקוד הארץ-ישראלי. לאחרונה מצא א' אלדר צורה זו במחזור אשכנזי קדום אחד⁴⁵.
 ואני מבקש להוסיף, שמסורת א י ט ל י ה הפירה צורה זו

41. ראה א' אלדר, מסורת הקריאה, עמ' 309.

42. ראה קוטשר, שם, עמ' 61, 62.

43. פרקי לשון, עמ' 382-383.

44. ראה ספרות אצל א' אלדר, מסורת הקריאה, עמ' 439.

45. שם, שם.

כעדות הסידורים שבכתבי-יד עד המאה הט"ו לפחות: לונדון
Add. 15686 (בולוניה 1427), עמ' 37: לתְחִיית המתים.
לונדון Or. 2736 (ברטינורו 1390): לתְחִיית המתים.
לונדון Add. 19.944 (איטליה): לתְחִיית המתים.
אף בסידור ארם צ'ובא, סינסינטי 407 (מאה ט"ו) מנוקד
פן.

וכן בסידור פרסי, לונדון, גסטר Or. 10576, עמ' 115:
והוא עתיד להקימכם מקברותיכם לתְחִיית המתים. וכן מנוקד
בסידור תפילה נוסח פרס (טל, 23).
ואגב אורחא, אמנה כמה קטעי גניזה מקימבריג', שבהם
מצאתי ניקוד זה:

בתְחִיית המתים (ברכות ה, ב) T-S F. 6/8
לכל אחד ואחד תְחִיָה ראיתי: 115/48; תְחִיָה: 275/95;
T-S N.S. 93/40
להטליל תְחִיָה גישמכם: T-S N.S. 309/47.

(הסיום יבוא)